

надходить разом із текстом і уявою.

Некрасов-автор, так само, як і Шевченко-автор, розраховував на читача-друга, який може зрозуміти не тільки текст, але й підтекст твору. Бо творче висловлювання є завжди діалог. Співбесідник автора або живе для поета в сучасності, або живе мріями минулого. Цього співбесідника автор переконує, викриває, заспокоює прямо чи посередньо.

На нашу думку, і Шевченко, і Некрасов усвідомлювали себе провідниками своїх народів, творили свій "автоміф", "автопортрет" згідно з романтичними уявленнями про місце поета у суспільстві.

У сучасному суспільстві інтерес до розгляду проблеми читача поглиблюється, вивченням питання рецепції займаються такі відомі українські літературознавці, як І. Дзюба, М.Ігнатенко, М.Зубрицька, Г. Сивокінь, Г.Соловій та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти т. – Т.3. – К., 1965. – С. 259; 2. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти т. – Т.4. – К., 1966. – С. 308; 3. Потєбня А. Из записок по русской грамматике. – М.: Учпедгиз, 1958. – т.І. –С. 140; 4. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти т. – Т.2. – К., 1965. – С. 238; 5. Зеров М. Лекції з історії української літератури. – КІУС. Вид. „Мозаїка”, 1977, – Лекція XXXII. – С. 184.

Шеголь Л.Д. (Київ, Україна)

Автобіографізм творчості Меши Селімовича на прикладі роману «Дервіш і смерть»

Автор статті розкриває значення поняття «автобіографізм»: окреслює межі використання «автобіографічного досвіду» в творчості видатного сербського романиста-сучасника Меши Селімовича. Розкрито головні нарративні стратегії, використані автором.

Ключові слова: роман, наратив, автобіографізм, особистий досвід, самоаналіз, самооцінка.

Автор статьи раскрывает значение понятия «автобиографизм»; очерчивает границы использования «автобиографического опыта» в творчестве выдающегося сербского романиста-современника Мешы Селимович. Раскрыты главные нарративные стратегии, использованные автором.

Ключевые слова: роман, нарратив, автобиографизм, личный опыт, самоанализ, самооценка.

The author of the article exposes the value of concept «autobiografizm»: outlines the scopes of the use of «autobiographic experience» in creation of the prominent Serbian novelist-contemporary Meshy Selimovich. Main narrative strategies, used an author, are exposed.

Key words: novel, narrative, autobiografizm, personal experience, self-examination, self-appraisal.

Типологія феномену автобіографізм – одне з найцікавіших завдань літературознавства. Автобіографізм – досить поширене явище в художній літературі. Зумовлено це тим, що при написанні художнього твору будь-який автор свідомо чи підсвідомо використовує свій власний досвід, вплітаючи його в тло розповіді. Таким чином реалізується метатекстуальність – різновид інтертекстуальності, що

характеризується переказом, варіаціями на тему перетексту, дописуванням «чужого» тексту, мовною грою з перетекстами [3, 23]. Дослідження автобіографічних творів стало провідним напрямом в сучасному літературознавстві. Не зважаючи на численні дослідження невіршеними залишаються питання, які стосуються автобіографізму починаючи від самого визначення поняття «автобіографізм», закінчуючи жанрово-видовою приналежністю автобіографічної літератури.

Пояснення терміну «автобіографізм» як зв'язку між біографією автора та його творами є умовним та вузьким. У ширшому значенні це – трансформація автором життєвого матеріалу в напрямі своєї екзистенційної сфери, свого емоційного комплексу та бачення людини.

У «Словнику літературних термінів» чіткіше окреслено межі цього поняття та дано визначення: «Автобіографізм становить сукупність літературних прийомів, що полягають в використанні автором мотивів із власної біографії та художній прийом трансформації біографічних фактів» [4, 19].

Суперечливий світ творчості Меши Селімовича містить дуже багато загадок як для читачів, так і для науковців, літературознавців. І хоча в останні десятиліття була опублікована велика кількість наукових праць присвячених творчості видатного сербського письменника, мало хто звертався до питання автобіографізму його творчості. Грунтовні праці українських (Рудяков П.М.), російських (Анинський Л.) та сербських (Егерлич М., Миркович М., Ротар Я., Прохич К., Петрович М.) науковців стали методологічною основою для вивчення автобіографізму, в якому головну увагу необхідно зосередити на специфіці автобіографічного наративу та його ролі в формуванні поезики романів М.Селімовича. Необхідно зауважити, що найшквалішим матеріалом в вивченні та дослідженні цього питання стали праці самого автора вміщені в дві книги «Спогади» («Сјечања») та «Письменники, думки та розмови» («Писци, мишљења и разговори»).

Меша Селімович широко використовує власний життєвий досвід в своїх творах.

В кінці 1944 року був розстріляний брат Меши Селімовича – учасник народно-визвольної боротьби проти фашизму. «Ось так наша прихильність та захват революцією обернулися проти нас і перетворили на жертв». Дуже важко Селімович пережив що втрат: «Коли я дізнався, що Шефкію розстріляно, то пережив шок. Я лежав нездатен будь-що зрозуміти і без зупини плакав... Так, я був приголомшений... Не знав, що робити... Моє існування було поставлено під сумнів...» [1, 101].

Із цих глибоко особистих за своєю природою, переживань і виникла із часом ідея засобами словесного мистецтва осмислити те, що сам Селімович в кінці кінців назве «зіткненням між ідеологією та пошкодженою особистістю» [1, 101]. Необхідно розібратися в характері такого зіткнення без догматичних забобів, побачивши в ньому проблему загальнолюдської якості і звівши до мінімуму зв'язок із конкретним фактом індивідуальної біографії автора роману. Так, навіть в одному із інтерв'ю автор зазначає, що «твір має жити своїм життям: ніякі особисті причини, сентиментальні зв'язки, не визнаю та не повідомляю. Життєвий досвід – фундамент твору, але вони можуть бути і різними. Деякі критики помилялися, коли бачили в головному герої роману мене. У будь-якому випадку різнися є...» [5, 254].

Питанню над романом автор розпочав після пережитої трагедії, але світ роман «Первіш і смерть» побачив лише через 20 років. Чому ж так довго автор працював над цим твором? Відповідь віднаходимо в парі самого автора: «Первіш» спочатку постав із однієї моєї особистої трагедії... але пройшло 20 років і втративши джерело особистого досвіду (характеру), тим самим перетворився на роздуми про долю людини у

світі...труднощі в моєму житті підштовхнули пробудитися моїй свідомості...без цього не було б можливим написати хоча б трохи стараннішої літературний твір. Таким чином автор може дякувати життєвому досвіду та труднощам» [5, 278].

Меша Селімович виходець із Боснії. В одному зі своїх інтерв'ю він говорить про Боснію так: «Боснія – моя велика і щира любов. в той час моя глибока ненависть. Безліч разів намагався втекти від неї і завжди лишався – не важливо де людина фізично живе – Боснія в мені. як кровообіг» [5, 254]. Для порівняння взято цитату із роману «Дервіш і смерть»: «Ні з ким історія так не жартувала, як з нами – вчора були тими, про котрих сьогодні бажаємо забути. Але не стали ми іншими. Стоїмо на півшляху – нікуди не можемо йти далі. Відторгнуті, але не прийняті. Як ривав, що його світа від ріки-матері відділила. І немає більше у нього ні току ні гирла...малий для озера...великий, щоб землею був висуваний...Ось так і ми...» [2, 151]. Невже в цих рядках не відчужається драматичне та боляче визначення історії Боснії? Автор у слова звалялося б другоятного героя, вкладає власні погляди на це питання. Боснія послугувала Меші Селімовичу лише як межа або, навіть, тло, а не як основна тема. Послугувала як амбієнт, у якому автор бажав розкрити одну універсальну проблему людського існування.

Все ж таки цікавим залишається питання щодо зв'язку автора із його головним героєм. Чи дійсно, як пізніше скаже автор, що «думки персонажа постають як мої, але все ж я дозволяю йому свободу мови» [5, 311]?

Твір будь-якого автора – це проекція автора (збір його суб'єктивних інтелектуальних реакцій на світ, оточення, час). Вважаю, що це найтяжча проблема із якими письменник стикається. Письменник рухається серед двох протилежних полюсів – бажання створити об'єктивну картину світу, яким він є насправді, а не таким, як ми його замислили. Наприклад, Стендаль прагнув звільнитися від творючої матерії і закликав писати ні про що. Меша Селімович з цього приводу казав, що «фоман – це особиста візія світу, зовсім суб'єктивна картина, але і цьому є границя – та індивідуальна візія світу не може бути настільки особливою, щоб іншим людям було тяжко її зрозуміти. Вони впізнають можливі ситуації, свої можливі думки та емоції» [5, 247].

Як не дивно – головному герою роману - Ахмеду Нурудіну - як раз виповнилося 40 років, коли він постає перед читачем із перших рядків твору. Приблизно в цьому віці Меша Селімович переживає тяжку трагедію і розпочинає працю над романом.

Цікавою є манера оповіді в романі – ведеться від першої особи і це потребує уважного і обережного ставлення до кожного слова, нюансу почуттів, кожної думки. Адже все це погляд не ззовні, а зсередини, звідки все виглядає зовсім інакше.

У Селімовича присутня лише одна точка зору: самоаналіз та самооцінка головного героя. Згадаємо для прикладу думки дервіша після того, як він розповів одному зі своїх учнів про Ісхака: "і тоді мені стало зрозуміло - з першої хвилини я знав, що зробити ця людина. Коли я вирішив розповісти про це кому-небудь з текії, коли вибрав саме його...був впевнений, що він покличе жандармів", "так, я хотів видати втікача жандармам" [2, 98]. Почувши це від третьої особи, слухач сприйняв би таку поведінку не як інакше, як зраду. Але з точки зору суб'єкта це звучить зовсім інакше. І без того досить невловима межа між добром та злом, на рівні індивідуальної психології та її зв'язків із реальною дійсністю, до того ж до ретроспективи – виглядає ще більш розмитою та нечіткою. Знаючи подальше розгортання подій, знаючи, що учень покличе жандармів, дервіш переосмислює і власні думки і власну поведінку.

Важливим для розуміння роману є той факт (нарративна особливість), що герой розповідає про події із визначеною, хоча і не значною, дистанцією. Автор таким чином отримує можливість передати герою функцію «всезнання», що досить важко

для розповідної структури такого типу, до якого належить "Дервіш і смерть". Знаючи весь розвиток подій, їх результат, персонаж бачить і оцінює по-іншому, ніж при безпосередньому сприйнятті із ще невизначеним фіналом тієї чи іншої ситуації, того чи іншого конфлікту. Його погляд стає концептуальним.

"Дервіш і смерть" - це діалог із самим собою, в якому діаметрально протилежні імпульси та ідеї так і не знаходять примирення один з одним, протистояння між ними не знімається. Спроби прочитання цього діалогу як монологу (пошуки спільного знаменника, однозначного рішення) приречені на провал. Вони не наближаються до розуміння суті справи, а відводять від неї в сторону [1, 109].

Неруддін не володіє готовою істиною. Він шукає її, і ці, на перший погляд, зовсім умоглядні пошуки, виявляються нероздільними із долею – ситуація досить звична й типова для філософії екзистенціалізму. В цьому і полягає відповідь на питання – чому дервіш проходить до кінця шлях, що невблаганно веде його до краху та смерті; чому не зупиняється і не звертає з нього в пошуках рятувальної лазівки: він позбавлений такої можливості, так як його доля – його думки, а його думки – його доля.

Роман Меші Селімовича побудований на фундаменті далекої боснійської історії, звернений до трагізму ХХ століття. Вихідною точкою для цієї одиссеї духу стає відмова від світу - стан, який кілька століть тому здавалося був мало не ідеальним вирішенням проблеми, а кілька десятиліть тому став абсурдом. Шейх Ахмед ненавидить світ за те, що в ньому доводиться діяти. Відмова Ахмеда Нуруддіна - помста цьому світу. Його гидливість по відношенню до сусти зовсім не являється чисто філософською версією, яка могла б спертися на втрачені в століттях авторитети (скажімо, на аскезу суфіїв або світозаперечення батьків християнської церкви). Ні, цей стан виникає в романі як духовна проблема, ніби вона не має прецедентів і щойно продиктована. Світозаперечення героя Селімовича - це жива відповідь живої людини, яка дана тут як імпульсивне ухилення від небезпеки, як живий імпульс людини, на очах якої стражники наздоганяють беззахисного втікача: "Якщо б вони схопили його, почали бити в моїй присутності, жорстока розправа врізалася б мені в пам'ять..." Дервіш, що біжить зі світу пристрастей не схожий на пустинножителя. Він вистрибує із самої сутички, він заплющує очі посеред січі, де білі сорочки заливає червона кров, він виявляє безвихідь втручання, знаючи, що не втрутитися ще страшніше: це "врізалася б мені в пам'ять" [2, 84]. Але лише символічну мить шейх Ахмед Нуруддін витримує у своїй рятівній духовній фортеці. Арешт брата вмиг повертає його до світу реального. Проклинаючи свою любов, яка змішувє його просити за засудженого, проклинаючи себе, свою боязкість і свою долю, шейх йде рятувати ближнього свого. Починаються його страждання, починається трагедія дії.

Отже, дослідивши біографію, творчий шлях та роман «Дервіш і смерть», можна із впевненістю сказати, що особистий, суб'єктивний, досвід автора віднайшов своє відображення у художньому тлі роману. Ця тенденція не є яскравою та чіткою. Їй важко прослідкувати, але попри заперечення самого автора, автобіографізм проглядається і є невід'ємною складовою роману, на що обов'язково необхідно зважати при аналізі твору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рудяков П.М. История как роман. - К. 1995. - С. 94-140;
2. Селімович М. Избранное. - М., 1987. - 616 с.;
3. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности. или интертекст в мире текстов. - М.: Агар, 2000. - 280 с.;
4. Речник на літературне термини. - София, 1980. - 694 с.;
5. Selimović Meša. Pisci, mišljenja i razgovori: eseji, članci, polemike, intervjui. - Novi Beograd: Marso, 2002. - 324 s.